

УДК [94:327](477+410)"1990/1991"

DOI <https://doi.org/10.15407/nz2021.04.783>

ВІД ДЕКЛАРАЦІЇ ПРО ДЕРЖАВНИЙ СУВЕРЕНІТЕТ ДО ВСЕУКРАЇНСЬКОГО РЕФЕРЕНДУМУ: УКРАЇНА В КОНТЕКСТІ ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНОГО КУРСУ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ

Зоя БАРАН

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9685-3953>

кандидатка історичних наук, доцентка,

Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра нової та новітньої історії зарубіжних країн,
вул. Університетська, 1, 79000, м. Львів, Україна,
e-mail: zoja_baran@ukr.net

Метою статті є показати еволюцію у ставленні Великої Британії до України упродовж невеликого часового проміжку: від червня 1990 р. — першого візиту прем'єр-міністра Великої Британії М. Тетчер в Україну — до 10 січня 1992 р. — встановлення дипломатичних відносин між двома країнами. *Джерельну базу* наукової розвідки склали виступи та заяви очільників Великої Британії та стенограми парламентських дебатів.

У зовнішньополітичному курсі уряду Великої Британії відносини з Україною залишалися другорядними. Проте після «параду суверенітетів» актуалізувалася проблема відносин з новопосталими державами. Дебати в британському парламенті того часу засвідчили пріоритетність проблеми ядерної безпеки: окремі депутати від консерваторів та лейбористів наголошували на необхідності визнання незалежності України та надання їй допомоги, акцентуючи увагу на намірі українського уряду будувати державу без ядерної зброї, на відміну від Росії. Проте уряд Великої Британії демонстрував стриманість, ставлячи в залежність своє рішення від позиції європейської спільноти загалом.

Методологія дослідження базується на теоретичному аналізі, систематизації і узагальненні, історичному огляді.

Ключові слова: Велика Британія, М. Горбачов, Дж. Мейджор, СРСР, М. Тетчер, Україна.

Zoya BARAN

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9685-3953>

Candidate of History, Associate Professor,
Ivan Franko National University of Lviv,
Department of Modern and Contemporary History
of Foreign Countries,
1, Universytetska str., 79000, Lviv, Ukraine,
e-mail: zoja_baran@ukr.net

FROM THE DECLARATION OF STATE SOVEREIGNTY TO THE ALL-UKRAINIAN REFERENDUM: UKRAINE IN THE CONTEXT OF THE BRITISH FOREIGN POLICY

Introduction. The beginning of the last decade of the XX-th century marked by significant geopolitical changes in Europe. United Kingdom as an influential participant of international relations system was forced to seek answers to new challenges.

Problem Statement. The British government positively assessed Gorbachev's reforms and considered the existence of a unitary USSR expedient, viewing it as a counterweight to a united Germany and the maintenance of centralized control over nuclear weapons.

Purpose. The article analyzes the attitude of the British politics to the formation of Ukraine's independence in 1990—1991.

Methods. The general scientific methods of analysis and synthesis, as well as special scientific comparative-historical and chronological methods are used in the work. The author adheres to the principle of historicism.

The *source base* of this research was the speeches and statements of the leaders of Great Britain, transcripts of parliamentary debates.

Results. The British Thatcher's government, despite the intensification of Ukraine's movement towards independence, continued to perceive it exclusively as part of the Soviet Union. Nevertheless, official London recognized the right of the Baltic States to independence. The problem of relations with the newly formed states became relevant for British government after the «parade of sovereignties». Some Scottish politicians, when discussing the problem of the collapse of the USSR, even put on the agenda the issue of Scottish self-determination. The debate in the British Parliament at that time has highlighted the priority of nuclear safety: some Conservatives and Labor parliamentarians stressed the need to recognize and assist Ukraine's independence, emphasizing the Ukrainian government's intention to build a state without nuclear weapons, unlike Russia.

My *key research conclusions* are based on the thesis that in the foreign policy of the British government relations with Ukraine remained secondary and its decision depended on the position of the European community as a whole.

Keywords: Great Britain, M. Gorbachev, J. Major, USSR, M. Thatcher, Ukraine.

Вступ. Україна пройшла непростий шлях до проголошення своєї незалежності. Труднощі очікували на молоду державу і в сфері її визнання на міжнародній арені. Серед потенційних європейських партнерів українські політики розглядали Велику Британію — постійного члена Ради безпеки ООН, Великої сімки (G 7), НАТО. На сучасному етапі тісної співпраці України з міжнародною спільнотою важливим є вивчення досвіду становлення міждержавних відносин, з'ясування чинників сприйняття України політикумом Великої Британії. Адже стабільний політичний розвиток України, успішність її зовнішньополітичної стратегії також залежить і від подальшого розвитку двосторонніх міждержавних відносин. Проблеми розвитку українсько-англійських відносин досліджували Михайло Білоусов [1], Вадим Крушинський [2], Андрій Грубінко [3], Ігор Черінько [4]. Вони простежили формування двосторонніх відносин, означили їх місце в системі міжнародних відносин. *Метою* нашої статті є показати еволюцію у ставленні Великої Британії до України упродовж невеликого часового проміжку: від червня 1990 р. — першого візиту прем'єр-міністра Великої Британії Маргарет Тетчер в Україну — до 10 січня 1992 р. — встановлення дипломатичних відносин між двома країнами. *Джерельну базу* наукової розвідки склали виступи та заяви очільників Великої Британії [5; 7; 8; 9; 10; 12; 13], стенограми парламентських дебатів [11; 14; 16; 17; 18; 19; 20; 27]. *Методологія дослідження* базується на теоретичному аналізі, систематизації і узагальненні, історичному огляді.

Основна частина. Початок останнього десятиліття ХХ ст. ознаменувався значними геополітичними змінами у Європі. Угоди між СРСР і країнами Заходу другої половини 1980-х років, розширення кола демократичних держав у Європі суттєво вплинули на розвиток міжнародних відносин. Водночас з крахом тоталітарних режимів у країнах Центрально-Східної Європи посилювалася політична криза в СРСР, що супроводжувалася активізацією національно-визвольних рухів. Найактивнішими були балтійські республіки та Україна. Впливовий учасник системи міжнародних відносин Велика Британія змушена була шукати відповіді на нові виклики, зокрема щодо формування новітньої системи безпеки в Європі. Найгострішим дипломатичним пи-

танням у цей час було остаточне врегулювання проблеми об'єднання Німеччини.

Неоконсервативний уряд Великої Британії під керівництвом Маргарет Тетчер (1979—1990) позитивно оцінював реформаторську діяльність очільника СРСР Михайла Горбачова. Політикиня вважала, що Радянський Союз має залишатися на карті як єдина держава, розглядаючи її як реальну противагу об'єднаній Німеччині, постанові якої прем'єрка сприяти не бажала. Про це свідчить записка її радника з зовнішньої політики, особистого секретаря, Чарльза Девіда Пауелла (1941 р. н.). Документ висвітлює переговори М. Тетчер з президентом США Джорджем Бушем-старшим (1989—1993) у березні 1990 р. та реакцію американців. Американський лідер виявив стурбованість напруженими німецько-британськими відносинами, та, водночас, досить тісними англо-радянськими. Президент наголошував, що в США вважають СРСР «глибоко ворожою державою» та не можуть уявити його в ролі союзника у протистоянні з, в майбутньому, об'єднаною Німеччиною», — писав у записці Ч. Пауелл. Англійський політик вважав, що США, очевидно, неправильно зрозуміли зовнішньополітичні маневри М. Тетчер. Адже висловлювання прем'єр-міністра та їх інтерпретація президентом Дж. Бушем-старшим були подібні. М. Тетчер переконувала, що не варто ізолювати росіян від дискусій про майбутнє Європи і, що СРСР буде єдиною країною, рівною за розмірами з об'єднаною Німеччиною, та може виступити як її політична противага. Радник прем'єр-міністра наголошував на необхідності налагодити контакти з канцлером ФРН Гельмутом Коллем (1982—1998) [5, р. 270]. В одній із своїх розмов з М. Тетчер, напередодні подорожі до СРСР, Ч. Пауелл рекомендував прем'єрці прямо заявити президенту М. Горбачову про те, що «об'єднана Німеччина буде членом НАТО, але є безліч гарантій, які можна запропонувати Радянському Союзові» [6].

Важливе значення для остаточного врегулювання зокрема німецької проблеми мала згода радянського уряду на те, щоб передати справу приналежності країни до військових та економічних блоків (НАТО й ЄЕС) на розгляд керівництва об'єднаної Німеччини.

Вже в червні 1990 р., у рамках днів британської культури в СРСР, М. Тетчер з одноденним візитом

відвідала Київ (експозиції «Британська промисловість сьогодні» та «Сучасне життя у Великій Британії»). Це був її перший та останній візит в Україну. М. Тетчер стала першим зарубіжним високопосадовцем провідної європейської держави, яка виступила у Верховній Раді УРСР. У промові вона відзначила «важливість демократичних процесів, що відбуваються в радянському суспільстві», високо оцінила реформи М. Горбачова як «найзахопливіші, історичні зміни, які відбулися в Європі впродовж тривалого часу» [7]. Хоча, напередодні візиту до СРСР британське Міністерство закордонних справ підготувало для неї оцінку політичної ситуації з тезою великими літерами: «ПІДТРИМУЮЧИ РАДЯНСЬКІ РЕФОРМИ, НЕ ОБОВ'ЯЗКОВО ПІДТРИМУВАТИ ГОРБАЧОВА». Однак, М. Тетчер не схвалила цю тезу, хоча й не відкинула її зовсім [6]. На запитання демократичної опозиції парламенту УРСР про перспективу відкриття посольства України в Лондоні, М. Тетчер відповіла, що в її країні немає дипломатичних відносин з Каліфорнією, натякаючи на сприйняття України виключно як частини СРСР. На запитання щодо прямої участі України — члена ООН, а отже за міжнародним правом, суб'єкта міжнародних відносин — у загальноєвропейському процесі та ймовірному вступі до ЄЕС, М. Тетчер зазначила, що не вважає за можливе укладення будь-яких спеціальних угод і питання про розширення європейських кордонів на даний час не стоїть. Як підкреслювала згодом прем'єрка на всі питання депутатів парламенту вона відповідала зі «звичним дипломатичним хистом» [11, col. 145]. У виступі на урочистому обіді, М. Тетчер повторила оцінку успіхів реформаторської діяльності Горбачова та підняла келих за «щасливе майбутнє України [8; 9] та СРСР» [10]. В інтерв'ю 9 червня для центрального телебачення, українським журналістам, М. Тетчер наголосила, що Україна володіє величезними ресурсами, чудовим сільським господарством і має великий потенціал для процвітання [9].

Всюди, де Тетчер була в Києві, її супроводжували синьо-жовті прапори та гасла з вимогами української незалежності (вперше було й гасло англійською мовою: «Україна прагне до Європи»).

Після відвідин СРСР, 12 червня М. Тетчер виступила із звітом перед Палатою громад парламенту Великої Британії [12]. Більша частина дискусії стосу-

валася майбутньої безпеки Європи після об'єднання Німеччини [11, col. 137—153]. Прем'єрка знову наголосила на важливості реформаторської діяльності М. Горбачова, зауваживши, що жодна з подій, які відбулися, «навіть не почалися б без Горбачова». У М. Тетчер та загалом британського політикуму сумнівів щодо незалежності країн Балтії не виникало. Прем'єрка неодноразово наголошувала, що Велика Британія ніколи не визнавала, зокрема Литву, частиною СРСР. Водночас, на думку одного з найвпливовіших британських дипломатів Робіна Ренвіка, автора дослідження про зовнішню політику М. Тетчер, вона була переконана, що М. Горбачов не відпустить Україну без боротьби [13]. Політик зауважив, що прем'єрка, перебуваючи в Києві, відчувала, що не може пообіцяти відкрити британське посольство в Києві, хоча згодом зрозуміла, що незалежна Україна є стратегічно вигідна для Європи і Заходу.

Депутати Палати громад хотіли зрозуміти наскільки реальним є розпад СРСР. Їх, зокрема, цікавило питання оцінки прагнення населення України до самовизначення та як ймовірний її суверенітет відповідатиме інтересам самої Великої Британії [11, col. 149]. М. Тетчер зауважила, що в СРСР «на фоні зростання свободи слова, з'явилися різні партії та політики, які хочуть використати реальну владу. Вони прагнуть до більшої передачі повноважень. Біда в тому, — наголосила прем'єрка, — що централізація влади в Москві була тотальною. Хоча в республіках були уряди, насправді вони не могли встановлювати бюджети чи здійснювати більшу владу» [11, col. 149]. М. Тетчер зауважила, що є багато моделей, які можуть взяти за зразок, зокрема, українські політики, перелічивши країни США, Канаду, Австралію, Велику Британію. Однак така її оцінка викликала сміх серед депутатів.

Водночас, один із депутатів-консерваторів Майкл МакНейр-Вілсон (1930—1993) запитав прем'єрку чи обговорювала вона з М. Горбачовим питання перегляду західного кордону: політик наголосив, що йдеться про ту частину Польщі, яку СРСР отримав завдяки пакту Ріббентропа-Молотова 1939 р., а тому запитав, чи не настав слушний час для дозволу «тій частині Польщі самовизначитися?» [11, col. 151]. М. Тетчер зауважила, що обговорювала лише питання країн Балтії, підкресливши при цьому, що все таки та частина Польщі була заселена україн-

цями й очевидно вони раділи поверненню в Україну. При цьому прем'єрка наголосила на складних періодах в історії обох країн та неодноразовому переходу території під владу то однієї, то іншої держави. Також нагадала про зміст Гельсінських угод 1975 р., які були покликані закріпити існуючі кордони.

Отже український суверенітет, на відміну від прагнення до незалежності балтійських країн, не сприймався у Великій Британії як право та ймовірна реальність. В інтересах Лондона залишалося існування єдиного Радянського Союзу із правом кожної з балтійських держав на самовизначення.

Однак процес розпаду СРСР був невідворотний. Після декларацій про державний суверенітет Естонської РСР (16.11.1988), Литви (18.05.1989) та Латвії (28.07.1989) аналогічний документ 12 червня 1990 р. ухвалив з'їзд народних депутатів РРФСР, а 16 липня 1990 р. — Верховна Рада УРСР.

У лютому 1991 р. у Литві відбувся референдум з питання відновлення незалежності, у березні — в Естонії та Латвії. Населення трьох балтійських держав висловилися абсолютною більшістю голосів за незалежність. 24 серпня 1991 р. Акт проголошення незалежності прийняла Верховна Рада України. Країна готувалася до референдуму.

Звичайно такий хід подій не міг не привернути увагу британського політикуму до проблеми перспектив відносин з новопосталими державами. Насамперед йшлося про зміцнення колективної безпеки внаслідок геополітичних трансформацій, що спричинили докорінні зміни в системі міжнародних відносин. Європейські політики в цей час навіть вигадали нову аббревіатуру для позначення Радянського Союзу та відображення змін, що в ньому відбувалися: замість USSR — UFFR (*the union of fewer and fewer republics*) — «союз все меншої та меншої кількості республік» [14, col. 177].

31 жовтня 1991 р. королева Єлизавета II виступила у залі засідань Палати лордів з традиційною щорічною промовою перед обома палатами парламенту, де виклала план роботи уряду на наступний рік [15]. Зокрема зазначила, що керівництво країни надає великого значення підтримці безпеки в Європі, яку реалізовували завдяки зусиллям двох стабільних міжнародних інститутів: НАТО та ЄС. Але в умовах розпуску Варшавського договору та інших «позитивних подій у Радянському Союзі та Східній Єв-

ропі», підкреслила Королева, необхідно внести зміни в стратегію НАТО. Вона висловила сподівання, що ці зміни дадуть змогу підтримувати безпеку Великої Британії меншими силами. Королева також наголосила, що її країна продовжуватиме розвивати відносини з «Радянським Союзом та його республіками», сприятиме їх інтеграції у світову економіку, робитиме все, щоб «допомогти Естонії, Латвії та Литві відновити своє становище у міжнародному співтоваристві».

З приводу Послання Королеви в обох палатах парламенту пройшли дебати. Головні теми, які перебували в центрі обговорення — проблеми внутрішньополітичного розвитку, зовнішня політика, зокрема взаємини Великої Британії з ЄС напередодні підписання Маастрихтського договору (07.02.1992). Темою обговорення в Палаті громад 1 листопада стала «зовнішня політика та оборона» [16]. У цьому контексті депутати заторкнули і взаємини з СРСР. Депутат від Консервативної партії Джон Вілкінсон (1940—2014), зокрема, піддав критиці вжиті у Посланні Королеви означення «Радянський Союз та його республіки», наголосивши на невдалому використанні в даному випадку присвійного займенника. Політик підкреслив, що за умов руху до розпаду СРСР, Велика Британія повинна прагнути до встановлення тісніших відносин з республіками, котрі справедливо прагнуть здобути свою незалежність, позаяк «Україна та Білорусія довгий час мали квазінезалежний статус в ООН» [14, col. 176]. Дж. Вілкінсон зауважив, що Велика Британія визнала суверенітет країн Балтії та висловив переконання, що Лондон повинен прийняти аналогічне рішення й щодо інших держав, котрі стануть незалежними. Цікаво, що при обговоренні проблеми розпаду СРСР, шотландські політики поставили на порядок денний і питання самовизначення Шотландії. Вже в перший день нової сесії парламенту 31 жовтня, депутат парламенту, шотландський політик Алекс Салмонд (1954 р. н.), схваливши гасла Королеви про підтримку руху, зокрема країн Балтії, до демократії, надання їм допомоги для відновлення відповідного незалежного статусу серед країн світу, поставив питання перед прем'єр-міністром: чому самовизначення та демократія схвалюються на всьому європейському континенті, але не можуть бути застосовані до шотландців [14, col. 59].

Але найбільше занепокоєння політиків парламенту викликала проблема розпорошення зброї, ядерної зокрема, між колишніми республіками СРСР.

Шотландський лейборист Мартін О'Ніл (1945—2020) погодився з наведеними у промові Королеви аргументами щодо необхідності зміни європейської політики через ситуацію, що відбувається в СРСР. Найбільшу небезпеку, на думку політика, становила власне проблема контролю за ядерною зброєю. Він також зауважив, що Україна заявила про намір будувати державу без ядерної зброї, «але не на основі передачі впливу та контролю над цією зброєю Росії». М. О'Ніл зазначив, що в цьому випадку, українські політики шукатимуть допомоги, яку «можуть надати країни, що володіють ядерним досвідом, такі як Велика Британія» [14, col. 177].

Дж. Вілкінсон погодився зі своїм колегою, наголосивши, що Велика Британія повинна «зблизитися з такими республіками, як Україна, чії прагнення до незалежності впродовж років ми постійно ігнорували». Він вважав, що Лондон повинен надати Україні посильну допомогу, щоб, з одного боку, захистити Велику Британію від ймовірних наступальних можливостей, з іншого, забезпечити українцям право на самозахист за допомогою менш небезпечної зброї [14, col. 179].

Члени Палати лордів на засіданні 4 листопада, активно обговорюючи Послання Королеви, зокрема систему європейської безпеки, акцентували також увагу на наявності на території України значного арсеналу зброї. Вони наголошували, що глибокі зміни у Радянському Союзі безумовно вплинуть на Західну Європу загалом. Саме М. Горбачова називали каталізатором, який «звільнив дух свободи і демократії на Сході» та висловлювали сподівання, що «серпнева революція» (йдеться про події так зв. серпневого путчу 1991 р., коли в Москві була здійснена спроба державного перевороту. — З. Б.) завершиться успішно і стара система вже не буде мати шансів на повернення, а «Радянська Імперія» стане останньою, яку ще коли-небудь побачить світ [17, col. 29]. З розпадом СРСР політики пов'язували завершення поділу Європи, який свого часу нав'язав союзникам Й. Сталін, «поділ, який був насильством над культурою та історією континенту» [17, col. 38]. Разом з тим підкреслювали, що мир в Європі залежить «від створення стабільності та вільного су-

пільства в Росії та республіках, в старих державах Варшавського договору» [17, col. 29].

22 листопада 1991 р. у Палаті громад відбулося обговорення проблеми ядерної безпеки [18]. Парламентарі висловили занепокоєння фактичним розпадом СРСР і уявленням небезпеки контролю за ядерною зброєю. Держсекретар з оборони Том Кінг (1989—1992) наголосив на децентралізованому розташуванні радянських міжконтинентальних балістичних ракет та схвально відгукнувся про намір радянського керівництва забезпечити надійний централізований контроль за зброєю. Він також перелічив території на яких знаходилася найбільша кількість боеголовок стратегічних балістичних ракет: на першому місці — США, далі Росія, Україна, Казахстан, Франція, Велика Британія, Білорусія та Китай [18, col. 539]. Міністр збройних сил Арчі Гамільтон (1988—1993) також вказав на реальні ризики через наявність значного ядерного потенціалу СРСР, невизначеність майбутнього в регіоні (звучали тези про те, що в умовах, що склалися, радянські військові можуть почати продавати ядерну зброю терористам) та висловив переконання, що Велика Британія повинна зберегти власні засоби ядерного стримування [18, col. 599].

Тим часом восени 1991 р. розпочалися українсько-британські міждержавні дипломатичні контакти: у листопаді в Києві відкрито Генеральне Консульство Великої Британії, 14 листопада сторони підписали перший міждержавний двосторонній документ — Спільне комюніке щодо встановлення консульських відносин між Україною і Сполученим Королівством Великої Британії та Північної Ірландії [3, с. 50].

1 грудня 1991 р. відбувся всеукраїнський референдум, який підтвердив повний суверенітет України. А 8 грудня президенти України Леонід Кравчук, Росії — Борис Єльцин та Голова Верховної Ради Республіки Білорусь Станіслав Шушкевич підписали документ, яким офіційно констатували припинення існування СРСР та створення нового об'єднання Співдружності Незалежних Держав. Також учасники уклали окрему угоду, що передбачала здійснення єдиного контролю над наявною в державах ядерною зброєю.

Вже 12 грудня 1991 р., під час дебатів в англійському парламенті за участі наступника М. Тетчер прем'єр-міністра Джона Мейджора (27.11.1990—

1997), проблема визнання самостійної держави Україна та встановлення з нею відносин знову актуалізувалася. Джон Вілкінсон наголосив на історичному значенні референдуму в Україні, під час якого «народ України вільно та демократично проголосував за свій суверенітет та незалежність» та поставив питання: чи визнає уряд Її Величності уряд України і доведе таким чином, що він «на боці демократії та свободи» [19, col. 988]. Відповідь прем'єр-міністра свідчила про залежність остаточного рішення Великої Британії від позиції Європейського співтовариства загалом.

Лейборист Деніс Хіллі (1917—2015), у минулому агент Департаменту інформаційних досліджень (IRD) — таємного відділу Міністерства закордонних справ Великої Британії, що займався фактично інформаційною війною — підкреслив, що найважливішою подією стало зникнення Радянського Союзу з світової арени [20, col. 311]. Однак наголосив, що це може призвести до небезпечних наслідків. Йшлося про утворення нового об'єднання — СНД. Політик зазначив, що якщо «НАТО — це біологічне чудовисько, тому що це орган без функції, то Співдружність незалежних держав — це політичне жахіття, тому що це функція без органу», який не має «абсолютно жодних інститутів» влади [20, col. 312]. Проте більше занепокоєння в політика викликала проблема розпорошення ядерної зброї. Він вважав, що Україна (як і Казахстан) прагне зберегти ядерну зброю «як захист проти нападу Росії» та не має жодного наміру, на відміну від росіян, використати її. Проте, наголосив Д. Хіллі, існує небезпека продажу ядерної зброї. Вказавши на ризики для Західної та передусім Східної Європи, політик наголосив, що поки не стане зрозумілим кому належить реальна влада в Радянському Союзі, немає очевидного способу, яким Захід міг би допомогти уникнути небезпеки [20, col. 312].

18 грудня 1991 р. депутати Палати громад мали можливість отримати відповіді на низку запитань, зокрема з проблем зовнішньої політики, від Державного секретаря з іноземних справ та справ Співдружності з 1990 р. Дугласа Хогга [20, col. 257—259]. Окремий блок стосувався України й насамперед політиків цікавило питання контролю за ядерною зброєю та надання Україні (й Білорусі) самостійного членства в ООН та Раді Безпеки [20, col. 259].

Д. Хогг підкреслив, що його уряд вітає рішення влади України про безядерний статус держави, але всі подальші рішення будуть прийняті згодом, після детального їх розгляду.

На запитання члена Консервативної партії Джона Арнольда Фарра (1922—1997) чи Велика Британія здійснить кроки для визнання України незалежною державою, Д. Хогг відповів досить загально: «Україна та інші республіки Радянського Союзу обговорюють між собою свої майбутні взаємини і свій підхід до міжнародних зобов'язань Союзу. Тому ми не прийняли рішення про визнання, але британський представник, який зараз перебуває в Києві, працює над створенням там повноцінної дипломатичної місії» [21, col. 182].

Консерватор Джуліан Майкл Шерсбі (1933—1997), який був спостерігачем від Великої Британії (таких було двоє) під час референдуму на підтвердження Акту незалежності України та відзначав, що голосування проведено чесно і відповідно до найкращих норм демократії [22, с. 1], намагався з'ясувати, коли планується зустріч з президентом України для обговорення питання встановлення тісніших відносин. І знову почув у відповідь дуже загальні фрази про наміри «у відповідний час» зустрітися [21, col. 183].

Д. Хогг, відповідаючи на чергове запитання про те, коли Велика Британія зробить офіційну заяву про політичні та торговельні відносини з Україною, наголосив, що триває робота, зокрема з відкриття постійного британського представництва. Також повідомив про візит на початку грудня української делегації за участі заступника голови Верховної Ради та Голови Національного банку. Зауважив також, що Фонд Ноу-хау¹ спонсорував проект структурних змін у ланцюгу «виробництво — переробка — поширення продуктів харчування» і розглядає проекти в банківській сфері та приватизації, оскільки є декілька спільних підприємств та низка британських компаній мають офіси в Україні [21, col. 183].

Висновки. Навіть з перебігу подій такого невеличкого часового проміжку можемо констатувати, що

¹ Know How Fund (KNF) — британська програма допомоги країнам Центральної та Східної Європи, республікам колишнього СРСР, започаткована урядом М. Тетчер навесні 1989 р. для надання допомоги економічним та політичним змінам у Республіці Польща [23].

зміни в Центрально-Східній Європі поставили перед Великою Британією нові виклики, насамперед через створення об'єднаної німецької держави, що перетворилася на конкурента Великої Британії щодо «особливого партнерства» зі Сполученими Штатами Америки. В інтересах Великої Британії було також збереження унітарного СРСР: з одного боку, як противаги об'єднаній Німеччині, з іншого, як збереження єдиного контролю за ядерною зброєю. Хоча Лондон визнавав право на самовизначення балтійських держав. Попри поодинокі заяви парламентарів про необхідність підтримки суверенітету України, заклики не зволікали з визнанням її незалежності, офіційний Лондон зайняв вищікувальну позицію (США визнали Україну 25 грудня 1991 р., Велика Британія — 31 грудня, а 10 січня 1992 р. встановила дипломатичні відносини [24, с. 463]). Початковий етап українсько-британських відносин характеризувався стриманістю британської сторони в розгортанні двостороннього співробітництва і взаємодії. Як слушно зауважує дослідник двосторонніх українсько-англійських взаємин В. Крушинський, така позиція в цілому відповідала загальній для західноєвропейських країн тенденції обережного ставлення до нових незалежних держав [2, с. 103]. Західний світ, на думку польського дослідника української проблематики Тадеуша Ольшанського, до кінця не вірив у можливість мирного розпаду Радянського Союзу і «підсвідомо очікував на вибух там нових воєн» [25, с. 46]. Відомий британський дослідник новітньої історії України Едрю Вільсон у монографії, присвяченій українським подіям початку ХХІ ст., з певною іронією зазначив, що пишучи про історію країн Східної Європи, важко втриматися від цитування слів колишнього прем'єр-міністра Невіла Чемберлена про Чехословаччину напередодні Мюнхенських подій 1938 р.: «Сварка в такій далекій-далекій країні між людьми, про яких ми нічого не знаємо» [26, р. 205]. Звичайно, вибудовуючи свою зовнішньополітичну стратегію офіційний Лондон не відходив від принципу, сформульованого ще в ХІХ ст. очільником зовнішньополітичного відомства Генрі-Джоном Темплом (лордом Пальмерстоном): «У нас немає ні вічних союзників, ні постійних ворогів. Вічні та постійні лише наші інтереси й захищати їх — наш обов'язок» [27]. Об'єктивно, у зовнішньополітичному курсі уряду Великої Британії відносини з Україною залишалися другорядними,

а основою для їх формування стала, фактично, проблема ядерної безпеки.

1. Білоусов М. Дипломатичне представництво України у Великій Британії: перші кроки (1992—1994 рр.). *Науковий вісник Дипломатичної академії України*. Київ, 2000. Вип. 4. С. 32—46. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvdau_2000_4_6 (дата звернення: 22.02.2021).
2. Крушинський В. Британсько-українські відносини з питань євроінтеграції. *Актуальні проблеми міжнародних відносин: збірник наукових праць*. Київ: Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка; Ін-т міжнар. відносин, 2005. № 57. Ч. 1. С. 103—111.
3. Грубінко А. Українсько-британські відносини у 1991—2004 рр. (політичне та військове співробітництво). Рукопис. *Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.02 всесвітня історія*. Київський славістичний університет. Київ, 2007. 216 с. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/841> Грубінко А.В. КТІДП дисертація.pdf (дата звернення: 26.02.2021).
4. Черінко І. Українсько-британські відносини: історія та сучасність. *Наукові записки ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України*. Київ, 2009. № 43. С. 313—321. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/13024/25-Cherinko.pdf> (дата звернення: 22.02.2021).
5. Powell Ch. D. *Secret. Prime minister. Relations with president Bush: German unification*. 5.03.1990. URL: <https://www.nationalarchives.gov.uk/documents/dec-16/Prem-19-3000.pdf> (Last accessed: 01.07.2020).
6. Moore Ch. Margaret Thatcher: *The Authorized Biography*. Vol. 3: *Herself Alone*. New York: Alfred Knopf, 2019.
7. Thatcher M. Speech to Ukrainian Supreme Soviet. 09.06.1990. *Thatcher Archive: speaking text*. URL: <https://www.margareththatcher.org/document/108116> (Last accessed: 01.07.2020).
8. Thatcher M. *Remarks visiting Kiev*. 09.06.1990. Thatcher Archive: speaking text. URL: <https://www.margareththatcher.org/document/108114> (Last accessed: 01.07.2020).
9. Thatcher M. *TV Interview for Central TV (visiting Kiev)*. 09.06.1990. Thatcher Archive: speaking text. URL: <https://www.margareththatcher.org/document/108115>, документ отримано 1 липня 2020).
10. Thatcher M. *Speech at Ukrainian Government lunch in Kyiv*. 09.06.1990. Thatcher Archive: speaking text. URL: <https://www.margareththatcher.org/document/108113> (Last accessed: 01.07.2020).
11. *The Parliamentary debates: House of Commons official report*. London, 1990. *USSR (Prime Minister's Visit)*. URL: <https://publications.parliament.uk/pa/cm198990/cmhansrd/1990-06-12/Debate-1.html> (Last accessed: 01.07.2020).

12. Thatcher M. *HC Stmtnt: [Prime Minister's Visit to the Soviet Union]*. 12.06.1990. Thatcher Archive: speaking text. URL: <https://www.margareththatcher.org/document/108121> (Last accessed: 01.07.2020).
13. Renwick R. *A journey with Margaret Thatcher: foreign policy under the Iron Lady*. London: Biteback Publishing, 2013). URL: <https://tmbukz.ga/book.php?id=ygeuAwAAQBAJ> (Last accessed: 01.07.2020).
14. *The Parliamentary debates: House of Commons official report*. London, 1991. Vol. 198. URL: <https://publications.parliament.uk/pa/cm199192/cmhansrd/1991-11-01/Debate-5.html> (Last accessed: 21.02.2021).
15. *Queen Elizabeth II. 1991 Queen's Speech*. URL: <http://www.ukpol.co.uk/queen-elizabeth-ii-1991-queens-speech/> (Last accessed: 21.02.2021).
16. *The Parliamentary debates. House of Commons. Official report in the fifth session of the fiftieth parliament of the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland (which opened 25 June 1987) fortieth year of the reign of Her Majesty Queen Elizabeth II*. Sixth series. Vol. 198. First volume of session 1991—92. URL: <https://publications.parliament.uk/pa/cm199192/cmhansrd/1991-10-31/Debate-1.html> (Last accessed: 21.02.2021).
17. *House of Lords. Address in Reply to Her Majesty's Most Gracious Speech HL Deb 04 November 1991*. Vol. 532. URL: <https://api.parliament.uk/historic-hansard/lords/1991/nov/04/address-in-reply-to-her-majestys-most> (Last accessed: 22.02.2021).
18. *House of Commons. Nuclear Defence HC Deb 22 November 1991*. Vol. 199. URL: <https://api.parliament.uk/historic-hansard/commons/1991/nov/22/nuclear-defence> (Last accessed: 22.02.2021).
19. *Engagements HC Deb 12 December 1991*. Vol. 200. URL: <https://api.parliament.uk/historic-hansard/commons/1991/dec/12/engagements> (Last accessed: 22.02.2021).
20. *House of Commons. Debates. 18 December 1991*. URL: <https://publications.parliament.uk/pa/cm199192/cmhansrd/1991-12-18/Debate-4.html> (Last accessed: 25.02.2021).
21. *Written Answers to Questions Wednesday 18 December 1991 Ukraine*. URL: <https://publications.parliament.uk/pa/cm199192/cmhansrd/1991-12-18/Writetens-3.html> (Last accessed: 22.02.2021).
22. Свобода. Український щоденник. Джерзі Ситі і Нью Йорк. 5 грудня 1991. Ч. 231.
23. Hamilton K. *The Know How Fund. The early years. Historians, records and historical services*. April 1997. URL: https://issuu.com/fcohistorians/docs/hropub_226/02/2021 (Last accessed: 26.02.2021).
24. *Україна на міжнародній арені: збірник документів і матеріалів (1991—1995 рр.)*. Кн. 2. Київ: Юрінком Інтер, 1998.
25. Olszański T.-A. *Trud niepodległości. Ukraina na przełomie tysiącleci*. Kraków: Instytut studiów strategicznych, 2003.
26. Wilson A. *Ukraine Crisis. What it means for the West*. London: Yale University press New Haven, 2014.
27. *Treaty of Adrianopole — charges against viscount Palmerston. The Order of the Day for resuming the Adjourned Debate on Mr. Anstey's Motion for an Address for Papers relating to the Treaty of Adrianopole was read. House of Commons. HC Deb 01.03.1848. Vol. 97. Column 122*. URL: https://api.parliament.uk/historic-hansard/commons/1848/mar/01/treaty-of-adrianopole-charges-against#S3V0097P0_18480301_HOC_8 (Last accessed: 12.04.2021).

REFERENCES

- Bilousov, M. (2000). Diplomatic mission of Ukraine in Great Britain: the first steps (1992—1994). *Scientific bulletin of the Diplomatic academy of Ukraine*, 4, 32—46. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvdau_2000_4_6 (Last accessed: 22.02.2021) [in Ukrainian].
- Krushynskyj, V. (2005). British-Ukrainian relations on European integration. *Actual problems of international relations: collection of scientific works*, 57 (1), 103—111 [in Ukrainian].
- Grubinko, A. (2007). Ukrainian-British relations in 1991—2004 (political and military cooperation). Manuscript. *Thesis for a candidate degree in historical sciences, speciality 07.00.02 World History*. The Kyiv Slavonic University. Retrieved from: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/841Грубінко А.В. КТІДП дисертація.pdf> (Last accessed: 26.02.2021) [in Ukrainian].
- Cherinko, I. (2009). Ukrainian-British relations: History and the present. *Scientific notebooks of I. Kuras Institute of Political and ethno-national studies of National Academy of sciences of Ukraine*, 43, 313—321. Retrieved from: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/13024/25-Cherinko.pdf> (Last accessed: 22.02.2021) [in Ukrainian].
- Powell, Ch. D. *Secret. Prime minister. Relations with president Bush: German unification*. 5.03.1990. Retrieved from: <https://www.nationalarchives.gov.uk/documents/dec-16/Prem-19-3000.pdf> (Last accessed: 01.07.2020).
- Moore, Ch. (2019). *Margaret Thatcher: The Authorized Biography* (Vol. 3: Herself Alone). New York: Alfred Knopf.
- Thatcher, M. *Speech to Ukrainian Supreme Soviet*. 09.06.1990. Thatcher Archive: speaking text. Retrieved from: <https://www.margareththatcher.org/document/108116> (Last accessed: 01.07.2020).
- Thatcher, M. *Remarks visiting Kyiv*. 09.06.1990. Thatcher Archive: speaking text. Retrieved from: <https://www.margareththatcher.org/document/108114> (Last accessed: 01.07.2020).
- Thatcher, M. *TV Interview for Central TV (visiting Kyiv)*. 09.06.1990. Thatcher Archive: speaking text. Retrieved from: <https://www.margareththatcher.org/document/108115>, доступ отримано 1 липня 2020).
- Thatcher, M. *Speech at Ukrainian Government lunch in Kyiv*. 09.06.1990. Thatcher Archive: speaking text. Retrieved from: <https://www.margareththatcher.org/document/108113> (Last accessed: 01.07.2020).

- The Parliamentary debates: House of Commons official report*. London, 1990. USSR (Prime Minister's Visit). Retrieved from: <https://publications.parliament.uk/pa/cm198990/cmhansrd/1990-06-12/Debate-1.html> (Last accessed: 01.07.2020).
- Thatcher, M. *HC Stmtnt: [Prime Minister's Visit to the Soviet Union]*. 12.06.1990. Thatcher Archive: speaking text. Retrieved from: <https://www.margaretthatcher.org/document/108121> (Last accessed: 01.07.2020).
- Renwick, R. (2013). *A journey with Margaret Thatcher: foreign policy under the Iron Lady*. London: Biteback Publishing. Retrieved from: <https://tmbukz.ga/book.php?id=ygeuAwAAQBAJ> (Last accessed: 01.07.2020).
- (1991). *The Parliamentary debates: House of Commons official report* (Vol. 198). London. Retrieved from: <https://publications.parliament.uk/pa/cm199192/cmhansrd/1991-11-01/Debate-5.html> (Last accessed: 21.02.2021).
- Queen Elizabeth II*. 1991 Queen's Speech. Retrieved from: <http://www.ukpol.co.uk/queen-elizabeth-ii-1991-queens-speech/> (Last accessed: 21.02.2021).
- The Parliamentary debates. House of Commons. Official report in the fifth session of the fiftieth parliament of the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland (which opened 25 June 1987) fortieth year of the reign of Her Majesty Queen Elizabeth II*. Sixth series (Vol. 198). First volume of session 1991—92. Retrieved from: <https://publications.parliament.uk/pa/cm199192/cmhansrd/1991-10-31/Debate-1.html> (Last accessed: 21.02.2021).
- House of Lords. Address in Reply to Her Majesty's Most Gracious Speech HL Deb 04 November 1991* (Vol. 532). Retrieved from: <https://api.parliament.uk/historic-hansard/lords/1991/nov/04/address-in-reply-to-her-majestys-most> (Last accessed: 22.02.2021).
- House of Commons. Nuclear Defence HC Deb 22 November 1991* (Vol. 199). Retrieved from: <https://api.parliament.uk/historic-hansard/commons/1991/nov/22/nuclear-defence> (Last accessed: 22.02.2021).
- Engagements HC Deb 12 December 1991* (Vol. 200). Retrieved from: <https://api.parliament.uk/historic-hansard/commons/1991/dec/12/engagements> (Last accessed: 22.02.2021).
- House of Commons. Debates*. 18 December 1991. Retrieved from: <https://publications.parliament.uk/pa/cm199192/cmhansrd/1991-12-18/Debate-4.html> (Last accessed: 25.02.2021).
- Written Answers to Questions Wednesday 18 December 1991* Ukraine. Retrieved from: <https://publications.parliament.uk/pa/cm199192/cmhansrd/1991-12-18/Writtens-3.html> (Last accessed: 22.02.2021).
- (1991, 05.12). *Svoboda, 231. Ukrainian Daily*. Jersey City and New York [in Ukrainian].
- Hamilton, K. *The Know How Fund. The early years. Historians, records and historical services*. April 1997. Retrieved from: https://issuu.com/fcohistorians/docs/hpub_26/02/2021 (Last accessed: 26.02.2021).
- (1998). *Ukraine in the international arena: a collection of documents and materials (1991—1995), 2. Kyiv* [in Ukrainian].
- Olszanski, T.-A. (2003). *Trud niepodleglosci. Ukraina na przelomie tysiacleci*. Krakow: Instytut studiow strategicznych [in Polish].
- Wilson, A. (2014). *Ukraine Crisis. What it means for the West*. London: Yale University press New Haven.
- Treaty of Adrianopole — charges against viscount Palmerston. The Order of the Day for resuming the Adjourned Debate on Mr. Anstey's Motion for an Address for Papers relating to the Treaty of Adrianople was read*. House of Commons. *HC Deb 01.03.1848*. Vol. 97. Column 122. Retrieved from: https://api.parliament.uk/historic-hansard/commons/1848/mar/01/treaty-of-adrianople-charges-against#S3V0097P0_18480301_HOC_8 (Last accessed: 12.04.2021).